

Magyar–szerb viszony a XIX. század közepén

Pál Tibor könyvéről

A húsvéti ünnepekre az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Történelmi Tanszékének monográfia-sorozatában napvilágot látott Pál Tibor fiatal történészünk szerb nyelven írt monográfiája, A magyar politikai nyilvánosság és a balkáni szerb kérdés 1860-1878. (Madjarska politička javnost i srpsko pitanje na Balkanu 1860-1878.)

A könyv az úgynevezett októberi diplomától a Bosznia-Hercegovina okkupációjáig terjedő időszakban mutatja be a magyar közvéleményformáló intézmények, mindenekelőtt az országgyűlés, a politikai pártok és a magyarországi politikai sajtó viszonyulását a balkáni eseményekhez, és azon belül a szerb kérdéshez. A Balkán és Magyarország kapcsolataiban sorsdöntő tizenhét esztendő a szerző három szakaszra korszakolja. Az 1860-tól 1867-ig terjedő időszak bemutatásánál természetesen a magyar-osztrák viszony kerül a középpontba, összefüggésben azzal a szívós politikai küzdelemmel, amit a magyar politikai elit vívott az ország politikai függetlenségéért és stabilitásáért, s amelynek végkifejletként 1867-ben létrejöhett a kompromisszum, s a kiegyezés eredményeként az Osztrák-Magyar Monarchia mint dualista, perszonálunió alapuló állam. A kiegyezés megítélése körül máig nem ültek el a viták, Németh László, majd nyomában Bibó István „történelmi zsákutcának”, „két védekezésre kényszerült, félelemben merevedett politikai erő” rossz kompromisszumnak tartotta, amelynek alapja az volt, hogy mindkét fél túlbecsülte a másik erejét. Ma már a történészek többsége árnyaltabban fogalmaz, előtérbe helyezve a gyors gazdasági fejlődést és a polgári intézmények kiépülését s a dualista állam stabilizáló szerepét a közép-európai térségben.

1860 azonban nemcsak az októberi diploma miatt határkö. Ekkor szüntetik meg császári rendelettel, a Szerb Vajdaságot és Temesi Bánságot, azt a mesterseges területi konstrukciót, amelyet a bukott magyar szabadságharc után Ferenc József jutalomból a délvidéki szerbeknek adott. Az ún. „vajdaság”, élén a császárral mint nagyvajdával kétszeresen is téves politikai

lépésnek bizonyult: valójában igen távol állt a szerbek által óhajtott önrendelkezéstől, s a szerbeknek még a hivatali nyelvhasználati jogot sem biztosította (a hivatalos nyelv a német volt), másrészt olyan területen adott látszólagos szerb autonómiáit, ahol a szerb lakosság lélekszáma meg sem közelítette az abszolút többséget.

Az osztrák katonai vereségek hatására az ötvenes években közeledés indul meg a magyarok és a szerbek között, itthon éppúgy, mint külföldön, ott a Kossuth-emigráció kezdeményezésére.

1860 fordulatot hoz a Szerb Fejedelemségben is: ismét hatalomra kerül Mihailo Obrenović, aki száműzetése éveiben megismerkedett Kossuth Lajossal és körével. Kossuth, Teleki László és Klapka arra számítottak, hogy Mihály fejedelem kellő pillanatban segítségükre lesz egy Ausztria elleni forradalom kirombolásában. Kossuth egyébként ekkoriban fejezi be a még 1851-ben elkezdett kütahyai alkotmánytervezetét, amelyben – felülvizsgálva 1848-as nézeteit – kollektív kisebbségi jogok megadását irányozza elő a magyarországi nemzetiségeknek. Elképzelését több szerb és román politikus is támogatta. Két évvel később Kossuth papírra veti dunai konföderációs tervezetét is, amit szinte azon nyomban eljuttat Belgrádba. Nagyvonalú ambícióiban a tervezet túlmutat Magyarország és a Magyarországon élő kisebbségek lakterületének határain. Kossuth a Duna menti kisállamoknak olyan laza államszövetséget javasolt, amellyel egyszerre tudtak volna védekezni mind az orosz, mind pedig a német hegemónista törekvések ellen. A magyar politikus ugyanis meg volt róla győződve, hogy az Osztrák Birodalom széthullása csak idő kérdése. De azt is pontosan látta, hogy a térség stabilitása csak akkor biztosítható, ha Ausztria bukása után nem marad betöltetlen hatalmi vákuum a Duna-medencében. Erre a szerepre Magyarország egymaga képtelen lett volna, Kossuth ezért kívánt nyitni a szomszédos államok felé. Amikor a konföderációs tervet az egyik milánói lap kiszivárogtatta, Európa-szerte nagy volt a meghökkenés, s többnyire vegyes érzelmekkel fogadták. A Nyugat – mindenekelőtt Anglia – a

hatalmi egyensúly szempontjából megőrzendőnek tartotta Ferenc József birodalmát, Szerbia és Románia viszont mindenekelőtt saját nemzetállama megteremtésén fáradoztak. Kossuth nagyvonalú közép-európai utópiája tehát megbukott, de mint megrágtatlan, félig lenyelt falat, azóta is ott van valamennyi közép-európai kis nemzet torkában, különösen a miénkben, magyarokéban, akik az Osztrák-Magyar Monarchia Kossuth által megjósolt bukása következtében a legtöbbet veszítettük.

A kiegyezéstől a nagy keleti válságig címet viseli az a fejezet, amely az 1867-től 1875-ig terjedő időszakot tárgyalja. Ez egyfelől a Monarchia külső és belső megszilárdulását hozza magával, másfelől az európai hatalmi viszonyokban jelent változásokat. Ugyanakkor a Balkánról is riasztó hírek érkeznek arról, hogy Szerbia - Montenegró és Románia támogatásával - háborút kíván indítani Törökország ellen Bosznia-Hercegovina birtoklásáért. A Pesti Napló kommentátora megjegyzi: a háborús előkészületek szálai az orosz fővárosba vezetnek, és sajnálatos, hogy a balkáni szerb keresztények Törökország jármát az oroszokéval kívánják felcserélni. Az osztrák-magyar diplomácia az orosz befolyás ellensúlyozására a korábbinál szorosabb együttműködést kezdeményez a Szerb Fejedelemséggel, s a balkáni kérdés kiváló ismerőjét, Kállay Bényt bízta meg a belgrádi főkonzulátus vezetésével. Kállay alatt még szinte meg sem melegegett a főkonzuli szék, amikor 1868 júniusában megölték Mihály fejedelmet, s hatalomra ültették Milan Obrenovićot. A korabeli magyar sajtó nagy teret szentelt a belgrádi eseményeknek, rámutatva, hogy a gyilkosság megszervezésében komoly szerephez jutott a Karadjordjević család, vagyis a rivális dinasztia.

Kállay nagy ambíciókkal lát hozzá diplomáciai tevékenységéhez, amellyel egyfelől a szerbek és a törökök közötti vitát kívánja elsimítani, másrészt pedig Szerbiát kívánja szorosabban a Monarchia hosszú távú érdekeihez kötni. Ezeket az elképzeléseket azonban Milan fejedelem oroszországi útja 1871-ben keresztülhúzza, s a magyar-szerb kapcsolatok elhidegülnek. Ekkoriban veszi át a Monarchia külügyeinek irányítását gróf Andrassy Gyula, a korszak egyik államférfíui kvalitásokkal bíró politikusa, aki átmenetileg megteremti a status quót a Balkánon, amely azonban az 1875. évi hercegovinai felkeléssel semmivé válik. Egy évvel később Szerbia háborút indít Törökország ellen, de totális vereséget szenved, másfél év múlva, immár orosz támogatással, újra hadba száll, melynek eredménye-

ként 1878. július 13-án a berlini szerződés biztosítja Szerbia teljes függetlenségét, a törökök kivonulásra kényszerülnek Boszniából, azonban Bosznia-Hercegovina nem kerül Szerbia fennhatósága alá, hanem osztrák-magyar katonaság vonul be ez addigi török tartományba, némileg hasonló céllal, mint napjainkban a nemzetközi erők, nemzetiségi és felekezeti békét teremtve a véráztatta földön. A „helytartó” néhány év múlva az a Kállay Béni lesz, aki belgrádi évei során igen nagy diplomáciai jártasságra tett szert az összetett balkáni viszonyokban. Bölcs politikai és közigazgatási reformjainak és gazdasági intézkedéseinek hatására Bosznia-Hercegovina hamarosan felvirágzásnak indul, másik kitűzött célját, az egységes boszniai nemzet megteremtését viszont nem sikerült megvalósítania. Történelmi szerepét a kései utókor ellentmondásosan ítéli meg, az egyik fél az osztrák-magyar imperializmus képviselőjét, míg a másik inkább a nagy reformátort látja a kiváló államférfiban és történészben. Annyi azonban bizonyos, hogy Bosznia-Hercegovina az ő intézkedéseinek nyomán lépett a polgári fejlődés útjára, még ha ez az út egészen napjainkig igen göröngyösnek is bizonyult. Csupán érdekességképpen említem meg azt az anekdotát, amelyet a Huszadik század címmel megjelenő liberális folyóirat egyik szociológusa jegyzett fel. Eszerint sok gondja volt a korszerű mezőgazdasági technológia meghonosításával, így például a Bosznia-Hercegovinai parasztoknak sehogy sem akaróztott áttérni a középkori faekérről a korszerűbb vasekére. Ekkor Kállay rendeletet adott ki, hogy a kisebb vétségekért ne pénz- vagy börtönbüntetést rójanak ki a bíróságok, hanem a delikvensek kényszerítsék a vaseke használatára. Így azután néhány év alatt sikerült letörnie a korszerűbb mezőgazdasági eszközzel szembeni babonás bizalmatlanságot.

Bosznia okkupációja egészében véve azonban nem tett jót a szerb-magyar kapcsolatoknak, s különösen nem a déli vármegyékben, ahol a szerb lakosság nyíltan szolidáris volt anyaországával és szervezkedett Szerbia támogatására. Az előrelátóbb magyar politikusok és a közvéleményformáló sajtó egy része azt is világosan látta, hogy Bosznia elfoglalása után az Osztrák-Magyar Monarchián belül túlságosan megnő a szláv lakosság aránya, és ez hátrányos helyzetbe hozhatja Magyarországot. Nem véletlen, hogy Bosznia okkupációját, majd jóval későbbi annexióját (1908) a Habsburg-ház legreakciósbab körei (többek között a magyarellenes érzelmeiről hírhedt Ferenc Ferdinánd trónörökös) szorgalmazták, egyebek között a magyar befolyás hát-

térbe szorítása végett. Erről a sorsfordító időszakról írt fontos szakkönyvet Pál Tibor, áttanulmányozva a korabeli magyar sajtót, az országgyűlési iratokat és a vonatkozó szakirodalmat. A magyar közvéleményt természetesen nemcsak a magyar-szerb viszony változásai alakították, de a nemzetközi helyzet is, különösen a Monarchiának, Oroszországnak és Törökországnak az érdekeazonosságai és érdekellentétei. Hogy a magyar közvélemény rokonszenve fokozatosan a törökökkel jogos függetlenségi küzdelmet folytató szerbek irányába for-

dult (noha természetesen voltak jelentős kivételek is), annak mindenekelőtt az orosz diplomácia pánszláv mozgalmakat támogató hegemon magatartása volt az oka, valamint a szerbek azon titkos törekvése, hogy ne csak a török igtól szabaduljanak meg, hanem célul tűzték ki az általuk Vojvodinának nevezett magyarországi vármegyék bekebelezését is.

E törekvések végkifejlete azonban már egy későbbi korszakban bontakozott ki, s feldolgozása újabb könyvet, könyveket kíván.

